

“Əlvida, Bakı!”

Yesenin V.İ. Boldovkinə* həsr etdiyi məşhur “Əlvida, Bakı!” (bundan sonra şeirin adını orijinaldakı kimi "Прощай, Баку!" yazacağıq) şeiri onun Bakını tərk etdiyi gün – “Bakinski raboçi” qəzetinin 25 may 1925-ci il tarixli 115-ci sayında dərc edilmişdir. V.İ. Boldovkin həmin günü belə xatırlayır: ... O, (*S.Yesenin – İ.İsaxanlı*) Balaxanıda 1 Mayı necə keçirdiyindən, neftçilərin onu necə isti qarşılamlarından coşğunluqla danışır və Bakıdan ayrıldığına çox təəssüf edirdi.

– Amma tezliklə, yayda mən yenidən buraya – Mərdəkana, Pyotr İvanoviçin bağına gələcəyəm... Serqey yazı stolunun arxasında oturmuşdu. Mətbəədən zəng etdilər, telefonda metranpaj Kaçurin idi.

– Kim? Vasya? Kaçurin? Mənəm, Serqey, Pyotr (*P.İ.Çaqin – İ.İsaxanlı*) orada tezmi azad olacaq? Artıq səhifələyiblər? Pyotra de ki, "Прощай, Баку!"nu mən Vasili İvanoviç Boldovkinə ithaf edirəm. Alo, Pyotr? "Прощай, Баку!"nu mən Vasiliyə ithaf edirəm, xahiş edirəm, çap edəsiniz. Vaxtında demişəm? Yarım saatdan sonra gec olardı? Heç eybi yoxdur, qoy Kaçurin inciməsin, mütləq kimə ithaf edildiyini yazın. Gözləyirik.

Gecə saat iki radələrində qardaşım və Kaçurin gəldi. Kaçurin əlində 1925-ci il 25 may tarixli qəzetin təzə, hələ boya iyisi gələn nümunəsini tutmuşdu.

Serqey "Прощай, Баку!"nu oxumağa başladı və məni möhkəm-möhkəm öpdü.

– Yaxşı, mən bunu sənə həsr edirəm. Amma heyif ki, Moskvaya birlikdə getmirik.

Həmin gecə Serqey hamını heyran etmişdi. Gecəni işıqlaşana kimi dördümüz bir yerdə olduq. Və mən bütün işlərimi atıb Serqeylə Moskvaya getmək qərarına gəldim.

Qərara alındı – həll etdik. Beləliklə, "Прощай, Баку!", amma dost başı ilə yola salmır*, Serqeylə birlikdə gedir.

Həmin gecə Serqey müstəsna bir əhvali-ruhiyyədə idi. Dilindən bədahətən çoxlu şeirlər süzülürdü. O, çox sevinirdi ki, məni özü ilə birlikdə Moskvaya getməyə razı salmışdı...

1925-ci il, may ayının 25-i, səhər. Bakı – Moskva qatarı saat 13-00-da yola düşür...

Xüsusi bir rahatlıq hiss edirəm – vaqondayıq, baş bələdçinin fiti eşidilir, parovoz uğuldayır, qatar yavaş-yavaş perrondan uzaqlaşır. Serqey əl əyləyənlərə cavab verir:

– «Прощай, Баку!»¹

Yesenin ona böyük məhəbbətlə qollarını açmış Bakıya dərin sevgisini "Прощай, Баку!" şeirində ifadə etmişdir:

Прощай, Баку! Тебя я не увижу.

Теперь в душе печаль, теперь в душе испуг.

* Yesenin yaxın dostu, MK-nin 2-ci katibi, “Bakinski raboçi” qəzetinin baş redaktoru P.İ.Çaqinin kiçik qardaşdır. V.İ. Boldovkin o vaxtlar SSRİ-nin Tehrandakı səfirliyində diplomatik poçt xidmətində işləyirdi.

* "Прощай, Баку!"şeirinin son beytinə işarədir.

¹Болдовкин В.И. Воспоминания о Есенине. <http://esenin.niv.ru/esenin/boldovkin.htm>

И сердце под рукой теперь, больней и ближе,
И чувствую сильней простое слово: друг.

Прощай, Баку! Синь тюркская, прощай!
Хладеет кровь, ослабевают силы.
Но донесу, как счастье, до могилы
И волны Каспия, и балаханский май.

Прощай, Баку! Прощай, как песнь простая!
В последний раз я друга обниму...
Чтоб голова его, как роза золотая,
Кивала нежно мне в сиреневом дыму².

«Прощай, Баку!» şeiri Yeseninın Azərbaycan dilinə sayca ən çox tərcümə edilən ikinci şeiridir^{*}. Şeirin Azərbaycan dilinə tərcüməsindən bəhs edən ilk yazılı mənbələrdə³ şeiri birinci dəfə Rəfiq Zəkənin tərcümə etdiyi qeyd edilir. Lakin tədqiqatçılar bu şeirin Rəfiq Zəkədən 9 il əvvəl Ələkbər Ziyatay tərəfindən tərcüməsinin varlığını unutmuşlar. Ələkbər Ziyatay 1955-ci ildə Yeseninın anadan olmasının 60 illiyi münasibətilə «Прощай, Баку!» şeirini tərcümə etmiş və həmin şeir “Rus şairləri Azərbaycan haqqında” adlı tərcümələr toplusunda çap olunmuşdur⁴. «Прощай, Баку!» şeirinin ilk tərcüməsinin Ələkbər Ziyataya məxsus olduğunu birinci dəfə Pərvanə Məmmədova qeyd etmişdir⁵.

Ümumiyyətlə, «Прощай, Баку!» şeiri 7 müəllif – Ələkbər Ziyatay (1955), Rəfiq Zəka (1964), Əhməd Cəmil (1974), Əliağa Kürçaylı (1975), Knyaz Aslan (2005), Firuz Mustafa (2005), Eldar Nəsibli Sibirel (2006) tərəfindən tərcümə edilmişdir^{**}.

İndi şeirin mövcud tərcümələrinin təhlilini verməyə çalışacağıq.

Ələkbər Ziyatayın tərcüməsi

Əziz Bakı, əlvida! Son görüşdür, əlvida!
Bir həyəcan, bir kədər könlümü etmiş vətən.
Ürəyim narahatdır bu ayrılıq çağında,
Adi dostluq sözünü hiss edirəm dərinədən.

Ey Azər övladının yurd-yuvası, əlvida!
Damarımda qan donur, gücdən düşür qollarım.
Ən xoş anlarım kimi çıxmaz yadımdan amma,

² “Bakinski raboçi” qəzeti, № 115, 25 may, 1925-ci il.

^{*} Ən çox tərcümə edilən şeir «До свиданья, друг мой, до свиданья» şeiridir. Bu şeir 12 müəllif tərəfindən tərcümə edilmişdir.

³ Əmirxan Xəlilov. Sergey Yesenin: Mərdəkənin qızıl rayızı və yazı. Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 1996, səh.69; *Рафик Ноеврузов*. Художественный перевод и проблема взаимодействия, взаимообогащения литератур. Баку, Элм, 1990. стр. 306.

⁴ *Rus şairləri Azərbaycan haqqında*. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1955, səh.34-35.

⁵ *Первана Мамедова*. Сергей Есенин на Азербайджанском языке. Баку, 2003, стр.70-71.

^{**} Bu sətirlərin müəllifi də «Прощай, Баку!» şeirini tərcümə etmişdir. Lakin həmin tərcüməni burada təhlilə cəlb etmirik.

Xəzər dalğalarıyla, Balaxanı baharı.

Salamat qal, ey Bakı! Sən sadə bir nəğməsən,
Son dəfə öz dostumu qoy bağrıma basım, qoy!
İstərəm yasəmənə tüstülərin içindən
Qızıl gül tək başını üzümə tərپətsin o!⁶

Ələkbər Ziyatayın tərcüməsini müəyyən mənada uğurlu hesab etmək olar. Tərcüməçi ümumilikdə şeirin ruhunu düzgün tuta bilmiş, ayrılıq anında müəllifin keçirdiyi hisləri tərcüməyə hopdura bilmişdir.

Bununla belə, tərcümədə bir sıra məqamları qeyd etmək istəyirik:

Orijinalda hər bənd vahid “Əlvida, Bakı!” ifadəsi ilə başlasa da, tərcümədə bu, hər dəfə başqa cür verilir və bu da şeirin özünəməxsus formasını ciddi şəkildə pozur və səslənməsinə xələl gətirir. Qeyd edək ki, Ələkbər Ziyatay və Əhməd Cəmilədən başqa, bütün tərcüməçilər bu formanı, bu və ya digər şəkildə, saxlamışlar.

Tərcüməçi orijinaldakı “Прощай, Баку! Силь тюркская, прощай!” misrasını “Ey Azər övladının yurd-yuvası, əlvida!” kimi tərcümə etmişdir. Öz-özlüyündə misranın tərcüməsini uğursuz hesab etmək olmaz. Lakin bu tərcümənin şeirin ilk tərcüməsi olduğunu nəzərə alsaq, qeyd etməliyik ki, tərcümədə “səma”, “göy”, “üfüq” kimi təbii bir ifadənin yer almaması uğursuzluq hesab edilməlidir.

İkinci bəndin son misrasında olan “балаханский май” ifadəsinin “Balaxanı baharı” kimi verilməsi də qənaətbəxş hesab edilə bilməz. Bahar ilin bir fəslidir, şeirdə isə söhbət, konkret olaraq may ayından, daha dəqiq desək, may ayının 1-dən gedir. Qeyd edildiyi kimi, “Прощай, Баку!” şeiri “Bakinski raboçi” qəzetinin 25 may 1925-ci il tarixli 115-ci sayında dərc edilmişdir. Artıq Yesenin iki aya yaxın idi ki, Bakıdaydı (O, Bakıya martın 30-da gəlmişdi). Yesenin Bakıda şox mehribanlıqla qarşılanmış, onun iştirakı ilə bir neçə şeir gecəsi keçirilmiş, şairlə müxtəlif görüşlər təşkil edilmişdi. Həmin səfərin ən yaddaqalan günlərindən biri 1 May günü idi. 1925-ci il mayın 1-də Yesenin bütün günü Balaxanı neftçiləri və onların ailə üzvləri arasında olmuş, onlara şeirlər oxumuş, onlarla birlikdə şönlənmişdir. Həmin gün sənədli film çəkilsə də, təəssüf ki, film saxlanmamışdır. Şeirdə “balaxanski may” dedikdə, şair o günü nəzərdə tutur.

Bir az irəliyə gedərək qeyd edək ki, ümumiyyətlə, yuxarıda adı çəkilən tərcüməçilərdən heç biri şairin “балаханский май” ifadəsini yazarkən məhz “1 May” gününü nəzərdə tutduğunu “kəşf edər” bilməmişdir. İkinci bəndin tərcüməsində qafiyələnmənin zəifliyi də gözdən qaçmır.

Üçüncü bənd ümumilikdə uğurlu tərcümə edilsə də, son misranın (Qızıl gül tək başını üzümə tərپətsin o!) Azərbaycan dilində bir qədər qeyri-təbii səslənməsini qeyd etməliyik.

Rəfiq Zəkanın tərcüməsi

Əlvida, ey Bakı, vəfalı şəhər!

⁶Rus şairləri Azərbaycan haqqında. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1955, səh.34-35.

Səni mən bir də görmədim, bəlkə!
Qəlbim eşqinlə çırpınar, döyünər,
Ey mənə mehriban olan ölkə!

Əlvida, ey Bakı, günəşli şəhər!
Ey şüalandıran fikirlərimi!
Mənə ilham verən səmavi Xəzər
Məni tərək eyləməz məzara kimi!

Əlvida, ey Bakı, gözəl mahnı!
Susuram səndən ayrılarkən mən.
Bir qızıl gül tək əy qızıl başını,
“Əlvida! Əlvida!” deyək sən, mən...⁷

Rəfiq Zəkanın tərcüməsində orijinalın birinci misrası iki misrada ifadə edilmiş, orijinaldakı digər üç misradan isə əsər-əlamət yoxdur. Belə ki, orijinaldakı

Теперь в душе печаль, теперь в душе испуг.
И сердце под рукой теперь, больней и ближе,
И чувствую сильнее простое слово: друг, –

kimi açıq şəkildə ifadə edilmiş kədərli ayrılıq notunun

Qəlbim eşqinlə çırpınar, döyünər,
Ey mənə mehriban olan ölkə!

kimi quru, orijinala yad bir şəkildə verilməsi, təbii ki, qəbuledilməzdir. Buradan açıq-aşkar görünür ki, tərcüməçi orijinaldakı ruhu tuta bilməmiş, şairin ayrılıq anında hiss etdiyi o dərin kədəri və ürək döyüntülərini duya bilməmişdir.

Orijinaldakı

Прощай, Баку! Синь тюркская, прощай!
Хладеет кровь, ослабевают силы, –

fikrinin də

Əlvida, ey Bakı, günəşli şəhər!
Ey şüalandıran fikirlərimi!

kimi qeyri-dəqiq tərcüməsinin də kimisə razı salacağı real görünür. Buradakı “Ey şüalandıran fikirlərimi!” misrasının haradan meydana gəlməsi xeyli düşündürür. Görünür, tərcüməçi orijinaldakı “синь” sözünü «сияние» (*nur saçma, işıq saçma, şölə*) sözü ilə qarışdırmış və ona görə də fikir qeyri-dəqiq tərcümə edilmişdir. Digər tərəfdən, ikinci bənddə orijinaldakı “балаханский май” ifadəsi də tərcümə zamanı tamamilə diqqətdən kənar qalmışdır.

⁷ “Azərbaycan gəncləri” qəzeti, 29 may, 1964.

Şeirin üçüncü bəndinin tərcüməsi də təəssüf doğurur. Belə ki, “В последний раз я друга обниму...” fikri “Susuram, səndən ayrılarkən mən” kimi cansız şəkildə qeyri-dəqiq verilmişdir. Ümumiyyətlə, bu tərcümədən bəzi ifadələri silsək, onun məşhur “Прощай Баку!” şeirinin tərcüməsi olduğunu anlamaq çətin olar. Rəfiq Zəkanın bu tərcüməsi haqqında tədqiqatçı Əmirxan Xəlilov haqlı olaraq yazır: “Orijinaldakı “ürək sancması” isə R.Zəkada tamam əks mənada, həm də qeyri-poetik tərcümə olunmuşdur: “Qəlbim eşqinlə çırpınar, döyünər”. Buradan göründüyü kimi, “ürəyin sancması” hara, “eşqlə döyünməsi” hara? Bu cür təhriflər isə R. Zəkanın tərcüməsində çoxdur. Bu tərcümədə şeir heç bir ehtiyac olmadan “sən, mən, səni mən” sözləri ilə yüklənmişdir. Başlıcası isə budur ki, burada Yesenin duyulmamış, onun fikirləri, qəlb çırpıntıları çox saxta ifadə olunmuşdur. Bu tərcümənin zəifliyi digər tərcümələrlə müqayisədə daha aşkar görünür. Burada “şimal fırcasının” rəsm etdiyi Şərq boyaları öz ruhu, paklığı və təbiiliyi ilə ifadə olunmamışdır. Tərcümə ən mühüm yaradıcılıq sahəsidir. Bu, hər hansı müəllifdən daha böyük yaradıcılıq məsuliyyəti tələb edir. Çünki bu, orijinalda yazan sənətkarın öz naməlum tərcüməçisinə əmanətidir. Əmanətə isə xəyanət olmamalıdır”⁸.

Pərvanə Məmmədova isə öz əsərində Rəfiq Zəkanın tərcüməsini yenidən, sətri olaraq, rus dilinə tərcümə edir və belə nəticəyə gəlir: “Hətta tərcümənin orijinala səthi tutuşdurulması onun uğursuzluğunu göstərir. Tərcümədə bir misra, bir beyt belə yoxdur ki, orijinalda onun analoquunu tapıb deyə biləsən: “Bəli, bu, müəllifdən gəlir, şeirin əslindən gəlir”⁹.

Əhməd Cəmilin tərcüməsi

Əlvida, Bakı! Daha çətin bir də görüşək...
İndi könlümə dolan qorxudur, qəm-qüssədir.
İndi əlimin altda daha bərk sancır ürək,
İndi daha dərinədən duyuram ki, dost nədir.

Əlvida, Bakı! Ey Şərq üfüqləri, əlvida!
İnan, qanım soyusa, taqətdən düşsəm də mən,
Apararam, gedəcək mənimlə ta qəbrəcən
Balaxanı mayı da, Xəzər dalğaları da.

Əlvida! Salamət qal nəğməli könül kimi!
Qoy mən son dəfə öpüm barı dostu, yoldaşı...
Bənövşəyi tüstüdə əyilsin qoy gül kimi
Dostun uğur diləyən, “yaxşı yol!” deyən başı¹⁰.

Əhməd Cəmilin tərcüməsi hər mənada uğurlu hesab edilməlidir. Tərcüməçi orijinaldakı ruhu dərinədən duya bilmiş, orijinala sadıqlıq nümayiş etdirmiş, orijinaldakı poeziyanı, şeiriyyəti

⁸Əmirxan Xəlilov. Sergey Yesenin: Mərdəkanın qızıl payızı və yazı. Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 1996, səh.71.

⁹Пərvанə Мамедова. Сергей Есенин на Азербайджанском языке. Баку, 2003, стр.73-74.

¹⁰“Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 6 oktyabr, 1974.

oxuculara tam çatdırmağa müvəffəq olmuş, şeirdə əsas məqamlar kimi, hər üç bəndin son beytlərini dəqiq və şairanə ifadə etmişdir. Lakin qeyd etməliyik ki, ilk iki bənddə tərcüməçi “Əlvida, Bakı!” ifadəsini saxlasa da, üçüncü bənddə təkrardan imtina etməklə, orijinalın özünəməxsus formasını pozmuşdur. Birinci bəndin son üç misrasında dalbadal “indi” sözünün işlədilməsi və üçüncü bəndin birinci misrasında “əlvida” və “salamat qal” ifadələrinin bir yerdə verilməsi də, müəyyən mənada, arzu edilən hal deyil.

Burada bir məsələni qeyd etmək istəyirik. Şeir orijinalda belə qurtarır:

Чтоб голова его, как роза золотая,
Кивала нежно мне в сиреневом дыму.

Pərvanə Məmmədova Əhməd Cəmilin tərcüməsinin son bəndini təhlil edərkən yazır: “Orijinaldan görünür ki, söhbət Bakı mayından – yasəmənlərin çiçək açdığı dövrdən gedir. Beləliklə, aydıdır ki, “сиреневый дым” rəngdən başqa, müəyyən metoforik və konkret astronomik zaman mənası da kəsb edir. Və belə transformasiya (orijinaldakı “сиреневый дым” ifadəsinin tərcümədə “фиалковый дым” kimi verilməsi – İ. İ saxanlı) yolverilməzdir, çünki yazın sonu (may ayı) bir az əvvəlki dövrlə (mart ayı), bənövşələrin çiçək açdığı dövrlə əvəz edilir”¹¹.

Buradan açıq-aşkar görünür ki, Pərvanə Məmmədova “сиреневый дым” ifadəsini birbaşa yasəmən gülü ilə bağlayır. Bizcə, bu fikir nə qədər maraqlı olsa da, səhvdir. Belə olan halda “сиреневый дым” ifadəsindəki “дым - tüstü” sözü, ifadəyə “metaforik don” geyindirilsə belə, anlaşılmaz qalır. İddia edirik ki, Yesenin “сиреневый дым” yazarkən yasəmən güllərini deyil, neftin istehsalı zamanı borulardan çıxan, ozamankı Bakının (elə indiki Bakının da) rəmzi olan və sanki yasəmən rəngə çalan neft tüstüsünü və bunun nəticəsində əmələ gələn “dumanlı” havanı nəzərdə tutur. Dərin bənzətmə ustalığına qadir olan Yesenin Bakı ilə vida mənzərəsini məhz Bakının rəmzi olan neftin “yasəmənli tüstüləri” fonunda təsvir edir. Qeyd edək ki, bu məqam tərcümələrdə də müxtəlifliyin yaranmasına səbəb olmuşdur. Ələkbər Ziyatay və Əhməd Cəmil “сиреневый дым” ifadəsini haqlı olaraq “yasəmən”ə deyil, məhz “tüstü”yə vurğu edərək tərcümə etmişlər, başqa sözlə, diqqəti yasəmənə deyil, tüstüyə yönəltmişlər. Onların tərcümələrindəki “yasəmən” və “bənövşə” isə yalnız tüstünün rənginə işarədir (Burada bir faktı qeyd etmək yerinə düşər ki, “İran nəğmələri” silsiləsinə daxil olan “Отчего луна так светит тускло” şeirində də Yesenin gecəni yasəmən rəngində təsvir edərək buna uyğun bir ifadə – “сиреневые ночи” ifadəsi işlətmişdir).

Digər tərcümələrdə Yesenin Bakı ilə yasəmən gülünün “anlaşılmaz tüstüsündə” vidalaşır. Firuz Mustafa isə, ümumiyyətlə, seçim arasında qalaraq vida mənzərəsini “yasəmən tozu”nda təsvir edir.

Əliğa Kürçaylının tərcüməsi

¹¹Первана Мамедова. Сергей Есенин на Азербайджанском языке. Баку, 2003, стр.77.

Əlvida, Bakı! Səni mən bir daha görmərəm,
İndi mənim qəlbimdə kədər, qorxu səsi var.
Ürəyim daha yaxın, xəstəhal vurur bu dəm,
Daha möhkəm duyuram - sadə dost kəlməsi var.

Əlvida, Bakı! Mavi türk səması, əlvida!
Qüvvədən düşürəm mən, damarımda donur qan.
Mən bir səadət kimi aparram məzaracan
Balaxanı mayını, Xəzər dalğasını da.

Əlvida, Bakı! Sadə nəğmə kimi, əlvida!
Son dəfədir sızırım sinəmə dostumu mən...
Onun başı qoy qızılgül kimi bu son anda
Yellənsin vida deyə yasəmənələr içindən¹².

Əliağa Kürçaylının bu şeiri müəllifin ayrılıq anında keçirdiyi hisləri dərinədən duyaraq tərcümə etdiyi açıq hiss olunur. Tərcüməçi orijinaldakı ürək döyüntülərini, ayrılıq kədərini orijinala xeyli yaxın, dolğun şəkildə verə bilmişdir. Bununla belə, tərcümədəki üç məqamı qeyd etmək istəyirik:

Birincisi, birinci bəndin ikinci misrasında (“İndi mənim qəlbimdə kədər, qorxu səsi var”) “səsi” sözü əvəzinə, “hissi” sözünün işlədilməsi daha doğru olardı. Çünki insan kədəri, qorxunu eşitməz, hiss edir.

İkincisi, həmin bəndin 3-cü misrasının (“Исердцеподрукойтеперь, больнейиближе”) “Ürəyim daha yaxın, xəstəhal vurur bu dəm” kimi tərcüməsi uğurlu tapıntı deyil. Belə ki, orijinaldakı «ближе» sözünün “yaxın” kimi hərfi tərcümə edilməsi misradakı şeiriyyəti öldürür. Əslində, şair, «ближе» deməklə, ürəyinin həyəcandan çırpındığını, şiddətlə vurduğunu, döyündüyünü ifadə etmişdir.

Üçüncüsü, son bəndin son misrasındakı “yasəmənli tüstülər” (“сиреневыйдым”) yasəmən gülü kimi tərcümə edilmişdir.

Əliağa Kürçaylının tərcüməsini əvvəlki üç tərcümədən fərqləndirən bir məsələni xüsusi qeyd etmək istəyirik. Əvvəlki tərcüməçilərdən fərqli olaraq Əliağa Kürçaylı orijinaldakı «синьтюркская» ifadəsinin tərcüməsində “azər övladının yurd-yuvası” (Ələkbər Ziyatay), “günəşli şəhər” (Rəfiq Zəka), “şərq üfüqləri” (Əhməd Cəmil) kimi ümumiləşdirilmiş ifadələrdən imtina etmiş və həmin ifadəni orijinala tam uyğun olaraq, cəsarətlə “mavi türk səması” kimi verə bilmişdir.

Knyaz Aslanın tərcüməsi

Əlvida, ey Bakı! Ayrılıq gərək,
Kədər var, qorxu var qəlbimdə indi.

¹²Sergey Yesenin. *Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərənəşr, 1975, səh.154.

Əlimin altında ağrıyır ürək,
Dostu qoyub getmək yaman çətindi.

Əlvida, ey Bakı! Ey türk səması!
Tükənir qüvvətim, buzlayır qanım.
Mənimlə məzara gedir, inanın,
Balaxanı mayı, Xəzər dalğası.

Əlvida, ey Bakı! Sadə nəğmə tək!
Son dəfə dostyana qoy qucum səni...
Qoy qızıl gülləri yelləsin külək,
Yasəmən baş əyib ötürsün məni¹³.

Orijinalda – birinci bənddə Bakıdan ayrıldığı və bir də onu görməyəcəyi üçün şairin qəlbində bir kədər, bir qorxu var. Tərcümədə isə şair Bakı ilə sadəcə olaraq ayrılır, orijinaldakı bir də görüşməmək fikri burada öz əksini tapmır. Birinci bəndin son misrasında da tərcüməçi orijinaldakı fikri xeyli fərqli ifadə etmişdir.

İkinci bənddə tərcüməçi orijinaldakı mənanı və poeziyanı saxlamağa müvəffəq olmuşdur. Lakin üçüncü bəndin tərcüməsi haqqında bunu demək mümkün deyil. Həmin bəndin ikinci misrasında «друг» sözünün “dostyana” kimi verilməsi bir az uğursuz seçimdir. Aydındır ki, burada tərcüməçi “dostyana” ifadəsini “dostcasına”, “dost kimi” mənasında işlətmişdir, lakin “dostyana” sözü bu sözlərlə müqayisədə bir qədər zəif məna daşıyır. Orijinalın son beytinin “Qoy qızıl gülləri yelləsin külək / Yasəmən baş əyib ötürsün məni” kimi tərcüməsi də tələbkar tədqiqatçıyı razı sala bilməz. Bu beyt orijinaldakından tamamilə fərqli məna kəsb edir. Doğrudur, beyt kifayət qədər şairanə səslənir. Amma Yesenin belə deməyib.

Firuz Mustafanın tərcüməsi

Səni görməyəcəm, əlvida, Bakı!
Qəlbimi sarıbdı kədər, qüssə-qəm.
Ürəyim köksümdən çıxacaq sanki,
Dostumsan – bu sözlər çıxır dilimdən.

Əlvida, türk göyü – əlvida, Bakı!
Ürəyim sonuncu anları sayır.
Qəbrəcən könlümdə qalacaq bil ki,
Xəzər ləpələri, Balaxan mayı.

Nəğmə tək, əlvida! Əlvida, Bakı!
Öpürəm mən gözü yaşlı dostumu.

¹³*Poetik tərcümələr. 1-ci toplu.* Bakı, Xəzər Universiteti Nəşriyyatı, 2005, səh.123.

Yasəmən tozunda qızıl gül kimi
Əyilir köksünə başı dostumun¹⁴.

Tərcüməçi “Əlvida, Bakı!”nı hər bəndin birinci misrasının əvvəlində deyil, sonunda verməklə, müəyyən mənada, formanı saxlamağa çalışsa da, şeirin ümumi səslənməsinə xələl gətirmişdir.

Tərcüməçi birinci bəndi kifayət qədər dolğun və şairanə ifadə etsə də, ikinci bənddəki “Хладеет кровь, ослабевают силы” misrasının “Ürəyim sonuncu anları sayır” kimi tərcümə edilməsi, fikrimizcə, ümumilikdə qəbul edilə bilən olsa da, şeiriyyət baxımından zəifdir. Bu misra orijinaldakı sözlərin hərfi tərcüməsi ilə daha təsirli verilə bilər. İkinci bəndin son misrasında “Balaxanı” sözü misradakı heca sayını pozمامaq xatirinə, “Balaxan” kimi verilmişdir ki, bu da arzuolunan hal deyil. “Balaxanı” konkret bir məkan adı, “Balaxan” isə adam adıdır.

Şeirin son beytindəki “yasəmənli tüstülər” (“сиреневый дым”) ifadəsinin tərcümədə, ümumiyyətlə, qeyri-müəyyən “yasəmən tozu” kimi verilməsi də anlaşılmazdır.

Eldar Nəsbli Sibirelin tərcüməsi

Əlvida, Bakı! Səni, bəlkə, görmədim yenə,
İndi könlüm kədərli, qəlbim səksəkəlidir.
Ürəyim də əlaltda xəstə olsa da, sənə
Sadəcə, dostum desəm, hər şeydən irəlidir.

Əlvida, Bakı! Doğma türk göyləri, əlvida!
Daha qanım soyuyur, daha gücüm yayınır.
Xoşbəxtlik tək aparram özümlə məzara da
Xəzərin dalğasını, Balaxanı mayını.

Əlvida, Bakı! Sadə nəğmə kimi, əlvida!
Sonuncu dəfə səni gəl, sırım köksümə mən.
Dostum, qızılgül kimi qoy yellənsin başın da
Mənimlə vidalaşan yasəmənələr içindən¹⁵.

Bu tərcümə şeirin bu günə olan son tərcüməsidir. Şeirin 1-ci misrasında Yesenin bir də Bakını görməyəcəyindən əmin olsa da (Тeбьянеувижy), tərcüməçi buna şübhə edir: “Səni, bəlkə, görmədim yenə”*. Bununla belə, tərcüməçi şeirin ikinci misrasını (“Теперьвдушепечаль, теперьвдушеиспуг”) xeyli maraqlı, şairanə ifadə etməyə müvəffəq olmuşdur:

İndi könlüm kədərli, qəlbim səksəkəlidir.

¹⁴ “Yeni Azərbaycan” qəzeti, 29 aprel, 2005; “Тac” qəzeti, 04-14 noyabr, 2005.

¹⁵ “Azərbaycan” qəzeti, 4 iyun, 2006.

* Əslində, “tərcüməçinin şübhəsi” xeyli əsaslı imiş. Yesenin “Əlvida, Bakı!” yazsa da, Bakıdan ayrılı bilmir, iyul ayının 28-də nişanlısı S.A.Tolstaya ilə yenidən Bakıya gəlir və sentyabrın 3-nə qədər Bakıda olur.

Orijinaldakı “Исердцеподрукойтеперь, больнейближе” misrasının “Ürəyim də əlaltı xəstə olsa da” kimi tərcümə edilməsi isə bizi qane etmir. Şairin ürəyi xəstə deyil, o, bu misrada, sadəcə, Bakıdan ayrılıq kədərini ifadə edir. İkinci bəndin ikinci misrası (“Daha qanım soyuyur, daha gücüm yayınır”) da şeiriyyət baxımından xeyli zəifdir. Üçüncü bəndin son beytində də, tərcümələrin əksəriyyətində olduğu kimi, “yasəmənı tüstülər” (“сиреневыйдым”) yasəmən gülü kimi tərcümə olunmaqla, məna baxımından qeyri-dəqiqliyə yol verilmişdir.

Göründüyü kimi, "Прощай, Баку!" şeirinin tərcümələri zaman kəsiyi baxımından düz 50 illik bir dövrü (ilk tərcümə – 1955, son tərcümə – 2006) əhatə edir. İlk 4 tərcümə 20 il müddətində (1955-1975) edilsə də, bundan sonra 30 illik bir dövrdə (1975-2005) bu şeirə müraciət edən olmamışdır. Nəhayət, 2005-ci ildən etibarən, şairin anadan olmasının 110 illiyi ərəfəsində Yesenin poeziyasına böyük həvəs göstərən bir sıra şair-tərcüməçilər onun çoxsaylı şeirlərini, o cümlədən "Прощай, Баку!" şeirini tərcümə etmişlər. Şeirin mövcud yeddi tərcüməsindən 4-ü 14 hecalı, 2-si 11 hecalı misralarla, biri isə (Rəfiq Zəkanın tərcüməsi) əruz vəznində tərcümə edilmişdir. Yuxarıda apardığımız təhlillər və bu tərcümələrlə bağlı digər mütəxəssislərin fikri onu deməyə əsas verir ki, "Прощай, Баку!" şeirinin tərcüməsində 14 hecalı (və ya daha çox hecalı) misralar daha düzgün seçimdir, şeirin ruhuna daha uyğundur. Məhz bu halda şeirdəki ürək yanğısı, ayrılıq kədəri daha dəqiq, daha təsirli və daha şairanə verilə bilər. 11 hecalı tərcümələrdə isə bütün bu məqamları vermək üçün sanki bir “darlıq” hiss olunur, “heca çatışmazlığı”, “söz çatışmazlığı” problemi yaranır. Biz bu fikri, ən azı, şeirin bu günə məlum olan tərcümə variantlarına dayanaraq söyləyirik. Mövcud 7 tərcümənin hər birində güclü və zəif məqamlara rast gəlinərsə də, hesab edirik ki, 14 hecalı tərcümələrdən Ələkbər Ziyatayın, Əhməd Cəmilin və Əliəğa Kürçaylının tərcümələri, 11 hecalı tərcümələrdən isə Knyaz Aslanın tərcüməsi daha ürəyəyatımlıdır.

Tərcümədə orijinala sadiqlik çox vacib olsa da, şeirin çevrildiyi dildə – azərbaycan dilində nə qədər təbii alınması ondan az vacib deyil. Bu baxımdan fərqləndirdiyimiz dörd tərcümə arasında Əhməd Cəmilin tərcüməsini daha ürəyəyatımlı, daha poetik hesab edirik. Əhməd Cəmil Yesenin “ürəyinin qanı” ilə yazdığı bu şeiri ürək yanğısı ilə, orijinalın ümumi ruhunu, orijinaldakı ayrılıq kədərini dərindən duyaraq ustalıqla tərcümə etmiş, orijinaldakı şeiriyyəti maksimum saxlamağa nail olmaqla, Yesenin və Bakı adına layiq bir tərcümə nümunəsi yaratmağa müvəffəq olmuşdur.

Yesenin poeziyasına olan sonsuz məhəbbəti nəzərə alsaq, onun şeirlərinin, o cümlədən "Прощай, Баку!" şeirinin yeni-yeni tərcümələrinin meydana gələcəyinə heç şübhə yoxdur.

Mənbə:

Хязяр-Хябяр, (журнал) № 275, səh.14-19. 15 oktyabr 2009. Хязяр Университяси